

ФІНАНСИ, ПОДАТКОВА СИСТЕМА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 336.71.025.13

ОСОБЛИВОСТІ РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ЩОДО ВЛАСНИКІВ БАНКІВ В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Бєлова І.В., д.е.н.

Кошлата І.М.

ННІ БТ «УАБС» Сумського державного університету

Стаття присвячена вивченню вітчизняного та зарубіжного досвіду розкриття інформації про власників банківських установ. Проаналізована українська законодавча база з питань подання інформації про кінцевих бенефіціарів. Виявлено помилкові судження в нормативній базі регулятора щодо розрахунку частки опосередкованої участі в банку, що в кінцевому рахунку не забезпечує інформативності даних. Наведені приклади банків, які подавали некоректні дані у формі звітності регулятору. Запропоновано власний підхід для розрахунку участі в банку, який дає правильне судження. Також було вивчено досвід інших країн щодо розкриття інформації про бенефіціарів, охарактеризовано основні риси і принципи подання такої інформації. Виявлено основні недоліки в існуючому законодавстві України, що регулює дане питання, і сформовані основні положення, якими логічно доповнити законодавчу базу. Вказується на необхідність посилення відповідальності бенефіціарів за недотримання вимог розкриття інформації. Проаналізовано взаємозв'язок між рівнем корупції та рівнем захисту прав в різних країнах світу, оскільки саме слабкий рівень останнього змушує власників бізнесу реєструвати власність за допомогою складних схем, в тому числі в інших країнах.

Ключові слова: бенефіціар, банк, істотна участь, банківська система, структура власності, звітність

UCD 336.71.025.13

FEATURES OF DISCLOSURE OF THE BANK'S OWNERS IN DIFFERENT COUNTRIES

Bielova I., Dr. of Econ.Sc.

Koshlata I.

Institute of Business Technology «UAB» of Sumy State University

The article is devoted to studying domestic and foreign experience the disclosure of ownership of banking institutions. The Ukrainian legislation on the information disclosure about the ultimate beneficiaries was analyzed. The revealed erroneous judgments in the regulatory framework regarding the controller` calculating the

percentage of indirect participation in the bank does not provide the informative value of the data. The names of the Ukrainian banks that had submitted incorrect reports to the regulator are set. The author's approach to calculate the correct percentage of participation in the bank's capital is proposed. The experience of some countries on the disclosure of information on the beneficiaries was also studied; the authors have described the basic features and principles of presenting such information. Main disadvantages in the current law regulating of this problem are identified; and the basic provisions, by which logically be supplemented legislative framework, were formed. The necessity of strengthening of the beneficiaries' responsibility for the failure to comply with disclosure requirements is presented. The relationship between corruption and strength of legal rights was analyzed in different countries, because it is the low level of strength of legal rights is forcing business owners to register their property with the help of complicated schemes, even in other countries.

Keywords: beneficiary, bank, participation in the capital, banking system, ownership structure, reporting

Актуальність проблеми. Використання банківських установ для кредитування пов'язаних осіб та легалізації доходів, отриманих незаконним шляхом, - одна з ключових проблем, що існує у світі в цілому. Україна мала не одну історію, пов'язану з виведенням грошей вкладників банку його власником або пов'язаними з ним особами. Реалії сьогодення полягають у тому, що банківський бізнес залежить від власника установи. Саме йому вирішувати - продовжувати належне функціонування фінустанови чи використовувати її у власних цілях, і не завжди таких, що відповідають законодавству. В умовах високої волатильності банківського ринку в Україні довіра вкладників до банківської системи об'єктивно знижена. Одним з заходів, що зумовить підвищення рівня довіри, і є розкриття структури власності банківських установ.

Аналіз останніх наукових досліджень. Питанням дослідження розкриття і подання інформації банківськими установами, присвячено велику кількість робіт як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників, серед них можна виділити: Ю.А. Верига, С.Ф. Голов, В.І. Ричаківська, Л.П. Снігурська та інших. Проте, попри наявність достатньої кількості наукових досліджень щодо подання банками передбаченої законодавством інформації, новизною даної роботи є те, що вона присвячена виявленню неточностей в українській законодавчій базі

щодо розкриття інформації про бенефіціарів, а також рекомендаціям щодо покращення методики подання відповідної інформації банками.

Метою статті є дослідження особливостей розкриття інформації про власників банків в різних країнах світу та визначення основних недоліків її подання в українській практиці.

Викладення основного матеріалу дослідження. За останні роки банківська система України зазнала кардинальних змін. Із ринку виведено близько 80 банків, тисячі вкладників і клієнтів зазнали багатомільярдних втрат. Але якщо раніше регулятор виводив з ринку установи, які явно були у кризовому становищі, то в 2016 році вже кілька банків за зовнішнього благополуччя виведено з ринку через «непрозору структуру власників».

Реформи у банківській системі 2014-2016 рр. розпочалися з виявлення кінцевих бенефіціарів вітчизняних банків. Сучасна реформа у банківській системі почалася з того, що на рівні закону був змінений підхід до визначення істотної участі у банку [1] та глибина розкриття інформації про акціонерів банку. Саме такі положення відображаються у постанові правління НБУ «Про затвердження Положення про порядок подання відомостей про структуру власності банку» [2].

НБУ затвердив нові вимоги, що стосуються розкриття структури власності вітчизняних банків. Відповідно до прийнятих законодавчих актів було розширено коло осіб, що належать до структури власності банку та передбачено розкриття фактично кожної фізичної особи із більш-менш значним пакетом акцій. Таким чином, для характеристики структури власності регулятор використовує кілька визначень: кінцеві бенефіціарні власники (контролери), пряме та опосередковане володіння, істотна участь, ключові учасники.

Порядок визначення істотної участі у банку Нацбанк деталізує у Постанові [2], виокремлюючи пряму і опосередковану участь особи. Розмір сукупної участі особи в банку розраховується шляхом додавання розміру її прямого володіння та опосередкованого. У Постанові [2] наведено приклад заповнення «Відомостей про остаточних ключових учасників у структурі власності банку» (додаток 5), у якому сумарна частка всіх власників банку становить майже 134%. Тому постає питання щодо інформативності та правильності складання згаданої вище форми звітності.

Українські банківські установи, керуючись даною постановою, складають свою звітність за поданим некоректним зразком і висвітлюють сукупну участь у банку власників, що значно перевищує 100%. Прикладами інформації на сайті НБУ [3] можуть слугувати наступні банківські установи: «Восток» (більше 300%), «МегаБанк» (150%), «Фамільний» (150%), «Південний» (117%) та інші.

З іншого боку, щодо банків, які не подали інформацію за вищезазначеним некоректним зразком, регулятор наділений правом вживати заходів, оскільки, структура власності залишається непрозорою. Зокрема, регулятор може встановити адміністративні, економічні обмеження у діяльності цих банків, аж до виведення їх з ринку.

З метою вирішення вищезгаданої проблеми, і тим самим, для цілей подання коректної інформації банками до НБУ, було запропоновано внести корективи до методики розрахунку опосередкованої участі особи у банку (табл. 1).

Запропоновані зміни до методики дозволяють більш точно та достовірно розрахувати сукупну участь осіб у банку, оскільки загальна сума логічно становить 100%, та спрощує визначення юридичних осіб, через які здійснюється опосередкована участь осіб у банку. Авторами було згруповано фізичних осіб, залежно від юридичної особи, яка має відповідну кількість акцій у розпорядженні, та подано фактичний відсоток володіння. Саме ця частка і буде визначатись як опосередковане володіння акціями банку. Така методика розрахунку спростить подання форми звітності, що стосується розкриття інформації щодо структури власників банку до Національного банку України, та забезпечить достовірне відображення часток власності.

Світова практика свідчить про те, що існують різні принципи розкриття інформації власників банків та введення відповідної звітності (табл.2). Процедура подання звітності про власників юридичних осіб має важливе значення не лише для нагляду за діяльністю фінансових установ та інших інституцій, але й з метою боротьби з «відмиванням грошей».

Саме у Рекомендаціях FATF [7] йдеться про те, що держави мають забезпечити наявність адекватної, точної та своєчасної інформації про бенефіціарну власність та контроль юридичних осіб, доступ до чого можуть оперативно отримати компетентні органи. Поряд з рекомендаціями FATF, набула чинності 4-а Директива Європейського Союзу [8], спрямована на протидію відмиванню злочинних доходів і фінансуванню тероризму (4AMLD).

Таблиця 1 – Методика розрахунку істотної участі особи в банку

Приклад із Постанови НБУ №328 [2]			примітки щодо здійснення опосередкованої діяльності	Особа	Запропоновані зміни			примітки щодо здійснення опосередкованої діяльності
Особа	Участь особи в банку, %				Участь особи в банку, %		Особа	
	пряма	опосередкована			пряма	опосередкована		
ФО 1	-	11,65	11,65	-	10	10	Через ЮО 1 (10%),2 (33%)	Через ЮО 1 (10%)
ФО 2	-	33	33	-	33	33	Через ЮО 3, що володіє ЮО 2 (33%)	Через ЮО 3, що володіє ЮО 2 (33%)
ФО 3	-	14,1075	14,1075	-	-	-	Через ЮО 3, що володіє ЮО 2 (33%)	
ФО 4	5,2	-	5,2	5,2	-	5,2		
ФО 5	0,66	-	0,66	0,66	-	0,66		
ФО 6	1,64	-	1,64	1,64	-	1,64		
ФО 8	-	9,33	9,33	-	17	17	Через ЮО 6 (17%), та ЮО 5, що володіє ЮО 4 (10%)	Через ЮО 6 (17%)
ФО 9	-	17	17	-	-	-	ЮО 6 (17%)	
ФО 11	-	2,5	2,5	-	-	-	Через ЮО 5, що володіє ЮО 4 (10%)	
ФО 12	-	3,72	3,72	-	-	-	Через ЮО 5, що володіє ЮО 4 (10%)	
ФО 13	-	2,28	2,28	-	10	10	Через ЮО 5, що володіє ЮО 4 (10%)	Через ЮО 5, що володіє ЮО 4 (10%)
ФО 14	-	0,5	0,5	-	-	-	Через ЮО 5, що володіє ЮО 4 (10%)	
ФО 15	5,1	-	5,1	5,1	-	5,1		
ФО 16	5,2	-	5,2	5,1	-	5,1		ФО 18 є представником за довіреністю
ФО 18		10,3	10,3	5,2	-	5,2		
ПК 1	12,2	-	12,2	12,2	-	12,2		
Всього:	30	104,9	134,9	30	70	100		

Джерело: запропоновані авторами зміни на основі прикладу з Постанови НБУ №328 [2]

Незважаючи на те, що вищеописані документи мають спільні риси та вимоги щодо розкриття кінцевих власників, необхідно зазначити те, що існують деякі відмінності у розумінні та визнанні бенефіціарів (табл. 3). Основною відмінністю між FATF та 4AMLD є «порогове значення», яке використовується для визнання особи бенефіціарним власником, згідно з 4-ою Директивою частка акцій повинна перевищувати 25%, а рекомендації FATF точного значення не мають, а лише посилаються на те, що країни в залежності від рівня ризику ВГ/ФТ самостійно повинні встановлювати його.

Таблиця 2 – Порівняльна характеристика особливостей розкриття інформації щодо власників банків в різних країнах світу

Країна	Україна	Росія	США	Німеччина
Вимоги до подання	Подаються таблиці з розрахованою прямою, опосередкованою та сукупною участю особи в банку та додається схематичне зображення структури власності банку	Подаються списки осіб, під контролем або значним впливом яких знаходиться банк, з зазначенням частки акцій, що належать особі, та схематичним зображенням взаємозв'язку банку та осіб, під контролем яких знаходиться банк	У Proxy Statement банку подається перелік посадових осіб банку, які володіють його акціями та інші юридичні чи фізичні особи, що мають у власності більше ніж 5% акцій	Наводиться структурний розподіл акцій банку між різними видами акціонерів
Наглядний орган	Національний банк України	Центральний банк Росії	Комісія цінних паперів та бірж	BaFin

Джерело: [4-6]

Європейські вимоги щодо розкриття інформації про бенефіціарних власників, безумовно, посилюють розкриття детальної інформації про них. Директива передбачає, що дані про власників бізнесу будуть доступнішими й прозорішими. Країни - учасниці ЄС повинні забезпечити компаніям фіксацію інформації про своїх кінцевих власників та надання актуальної інформації в центральні публічні реєстри, що будуть доступні он-лайн.

Розкриття достовірної інформації про реальних власників як банківських установ, так і інших юридичних осіб згідно з вимогами FATF, до яких Україна приєдналася однією з перших країн, передбачено в Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» [9]. Основною метою Закону є зменшення рівня корупції в Україні, запобігання та перешкоджання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, створення прозорих структур ведення бізнесу та власності.

Таблиця 3 – Порівняльна характеристика вимог щодо розкриття бенефіціарних власників установи

	4AMLД	FATF
Визначення	«бенефіціарний власник» – будь-яка фізична особа (особи), яка є кінцевим власником або контролером клієнта та/або фізичної особи (осіб), від імені яких здійснюється операція або діяльність	«бенефіціарний власник» – це фізична особа, яка, в кінцевому рахунку, володіє або здійснює контроль над клієнтом та/або фізичною особою, від імені якого проводиться операція, включаючи тих осіб, які, в кінцевому рахунку, здійснюють ефективний контроль над юридичною особою
Особи які вважаються бенефіціарними власниками	<p>1) у випадку юридичних осіб:</p> <ul style="list-style-type: none"> фізична особа (особи), яка є кінцевим власником або контролером юридичної особи через пряме або опосередковане володіння достатнім відсотком акцій, прав голосу або часток у капіталі такої компанії. <p>2) у випадку трастів:</p> <ul style="list-style-type: none"> засновник, довірчий власник, протектор, якщо є; бенефіціари або, якщо особи, що одержують вигоду від правової форми чи суб'єкта, ще не були визначені, клас осіб, у чиїх основних інтересах правова форма або суб'єкт був створений чи здійснює діяльність; будь-яка інша фізична особа, що здійснює кінцевий контроль над трастом шляхом прямого чи непрямого володіння <p>3) у випадку з юридичними особами, такими як фонди та правові форми подібні до трастів: фізична особа (особи), що обіймають посади подібні до тих, що зазначені в пункті (2).</p>	<p>1) фізична особа, яка прямо або опосередковано володіє мінімальним пороговим відсотком частки у власності юридичної особи (пороговий підхід);</p> <p>2) акціонери, які здійснюють управління одноосібно або разом з іншими акціонерами, включаючи будь-який контракт, домовленість;</p> <p>3) фізична особа, яка здійснює управління юридичною особою іншими способами, такими як особисті контакти з відповідальними особами;</p> <p>4) фізична особа, яка здійснює управління без права власності за рахунок участі у фінансуванні підприємства; або через наявність тісних родинних стосунків;</p> <p>5) фізична особа, яка є відповідальною за прийняття стратегічних рішень, які мають вирішальний вплив на розвиток бізнесу або на загальний напрямок розвитку підприємства;</p> <p>6) фізична особа, що здійснює виконавчий контроль за щоденною або регулярною діяльністю юридичної особи з використанням позиції керівництва вищої ланки.</p>
Частка володіння	Володіння 25 % акцій плюс одна акція або часткою в розмірі понад 25 % капіталу клієнта - пряме володіння. Контроль над юридичною особою, яка володіє 25% акцій плюс одна акція або часткою в розмірі понад 25 % капіталу - опосередковане володіння.	Рекомендації FATF не містять вказівок про те, який пороговий показник необхідно встановити. При визначенні мінімального порогового показника країни повинні брати до уваги рівень ризику ВГ / ФТ (відмивання грошей/фінансування тероризму).

Складено на основі [7-8]

Дослідження українського досвіду розкриття інформації про кінцевих бенефіціарів, показало, що уряд обрав найбільш прогресивний шлях: включення інформації про бенефіціарних власників у вже існуючий публічний реєстр – Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців.

Порушення вимог подання інформації до реєстратора передбачає лише понесення адміністративного покарання у межах 5100- 8500 грн. Постає питання відповідності двох елементів: факту порушення вимог та понесених покарань. Тому необхідним є підвищення відповідальності юридичних осіб. Логічним було б щодо юридичної особи, яка не відповідає вимогам Закону України [9], не вимагати сплати штрафу, а

розглянути припинення існування. Саме такі наслідки діяльності юридичних осіб у разі невідповідності нормативно-правим актам можуть змусити підприємства, інші установи подавати всю потрібну інформацію своєчасно та в повному обсязі.

Здійснюючи порівняння відповідальності бенефіціарних власників банківських установ у разі невиконання або порушення вимог, передбачених законодавством, з іншими юридичними особами в Україні, констатуємо їх більшу жорсткість. Так, згідно з «Стратегією розвитку банківської системи 2016-2020» [10] внесено зміни до Закону України «Про банки і банківську діяльність» [1], якими встановлено додаткову відповідальність власників істотної участі банку належним їм майном у разі неплатоспроможності банку.

Проте розкриття інформації, що передбачено національним законодавством про бенефіціарних власників, у часи нестабільності національної економіки, недосконалості політичних, правових структур влади в державі, стану її чинного законодавства, відсутності належних умов для захисту бізнесу, прав власників і рівноправної конкуренції, наявності значної кількості рейдерських захоплень є досить спірним питанням. Саме проблема забезпеченості персональної безпеки суб'єктів, що подають таку інформацію, та збереження права на нерозголошення персональних даних стають спірними питаннями для більшості юристів. Часто реєструючи власність через складні схеми, власники намагаються захистити свій бізнес, бо не мають впевненості у перспективах діяльності своєї установи, вважають, що можуть стати жертвами рейдерських захоплень та т.п. Тому, саме недостатня захищеність прав законом породжує наявність вищезазначених проблем в Україні.

В літературних джерелах існують праці авторів, що вивчають взаємозалежність рівня корупції та рівня захисту прав законом. У цього зв'язку існує дві сторони: по-перше, наявний значний рівень корупції в країні призводить до спокуси зловживання владою та службовим становищем з метою проведення рейдерських операцій з перерозподілу прав власності на підприємства у власних інтересах. Тоді немає зацікавленості в створенні в країні достатнього рівня захисту прав. З іншого боку, існуючий низький рівень захисту прав і дозволяє зловживати корупціонерам, набувати прав на майно, яке раніш належало іншим особам.

Авторами в якості факторної ознаки обрано індекс сприйняття корупції CPI SCORE, що створений, розраховується і публікується міжнародною організацією по боротьбі з корупцією Transparency International [11]. Цей індекс вказує на рівень сприйняття корупції в державному секторі за шкалою 0-100 (якщо 0 – країна вкрай корумпована, а 100 - країна дуже чиста від корупції). В якості результативної ознаки обраний один з показників розвитку фінансового ринку з щорічних звітів The Global Competitiveness Report [12], – показник «1.01 Property rights». Початковим роком досліджуваного періоду був обраний – 2006, кінець – у 2015 р.

З використанням пакету аналізу «Регресія» EXCEL був проведений аналіз регресійного зв'язку між цими ознаками. Основні результати такі:

- залежність між чинниками є прямою і тісною, а саме майже 75% коливань Property rights пояснюються змінами CPI SCORE (рис.1):

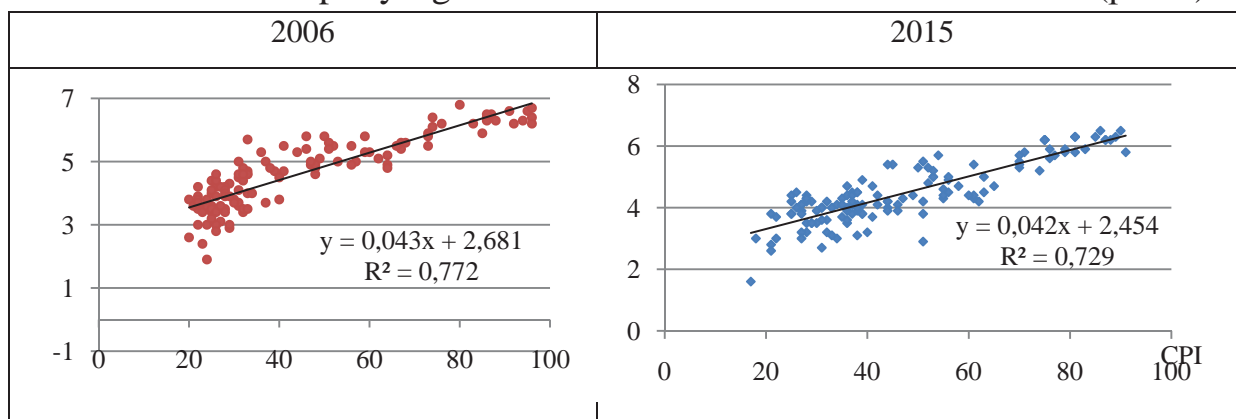

Рис. 1. Зв'язок «Property rights» і «CPI SCORE»

Авторські розрахунки

- зв'язок виявився статистично значимим при $\alpha=0,01$ (табл.4)

Таблиця 4 – Результати регресійного аналізу зв'язку між Property rights та «CPI SCORE»

	За даними звіту 2006-2007 [30]	За даними звіту 2015-2016 [30]
Коефіцієнт кореляції (F-критерій Фішера)	0,879 (415)	0,854 (359)
Константа (t-критерій Стьюдента)	2,6816 (25,3)	2,4545 (21,6)
Параметр регресії (t-критерій Стьюдента)	0,0434(20,4)	0,0426 (19,0)

Авторські розрахунки

Показник, що характеризує міру однорідності/подібності значень всередині групи, – коефіцієнт варіації, який розраховується діленням середньоквадратичного відхилення на середнє по групі значення:

$$K_{\text{var}} = \frac{\sigma}{x} 100\%$$

Саме за допомогою такого елементарного методу визначимо конвергенцію за групами країн. Графічна ілюстрація за групами країн надана на рис.2 .

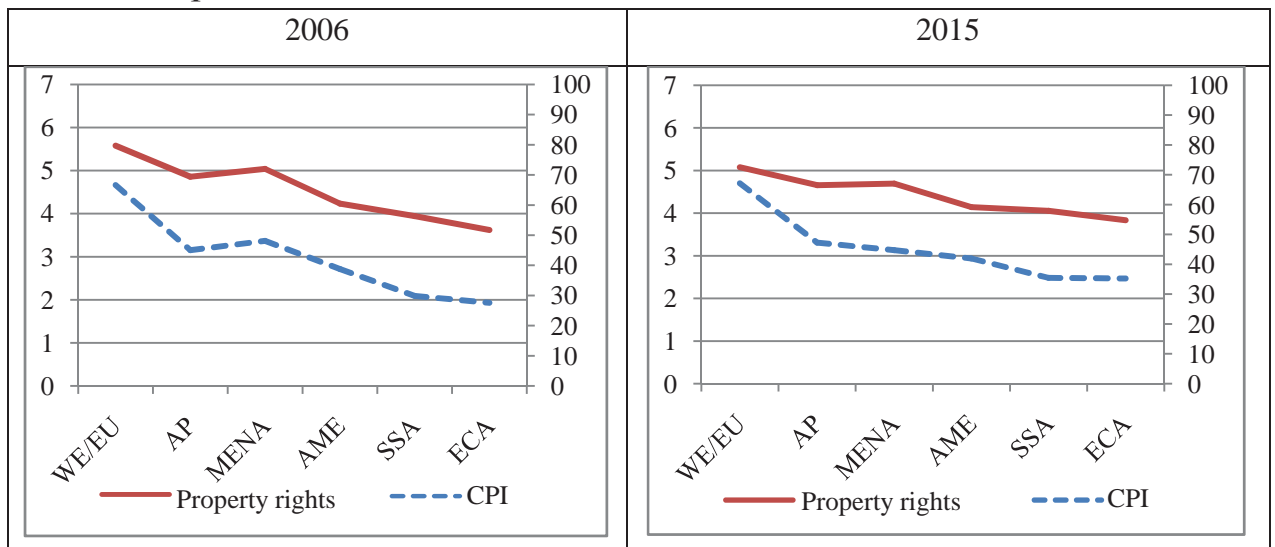

Рис.2 «Property rights» і «CPI SCORE» за групами країн, бали

Авторські розрахунки

Для європейських країн спостерігається найменший показник варіації значень CPI SCORE та Property rights, а саме менше 1/3, що свідчить про однорідність країн в групі за обома показниками. Україна ж за показником сприйняття корупції має одні з найнижчих значень в світі, і продовжувала погіршувати свої позиції за аналізований період, тобто займала одне з місць в останній десятці серед таких країн як: Афганістан, М'янма, Сомалі, Узбекистан, Таджикистан, Туркменістан, Венесуела, Північна Корея. І за рівнем гарантії прав ситуація в нашій країні, на жаль, також погіршується з 3,4 до 3 балів з 7 можливих. Дослідження зв'язку між рівнем корупції та забезпеченням прав, показало, що Україна за наявного високого рівня корупції має рівень гарантування прав гірше, ніж у відповідності до рівняння отриманої залежності, що фактично спонукає власників бізнесу, особливо великого, реєструватися через складні схеми та навіть використовувати реєстрацію через інші країни. Все це не тільки не задовольняє вимогам прозорості бізнесу, але й призводить до втрат репутації країни та її державного бюджету.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати: Україна повинна переглянути принципи визначення кінцевого бенефіціара банківської установи та поліпшити методику розкриття і подання інформації про них.

Доцільно наблизити українську практику ведення звітності про власників банківських установ до досвіду інших високорозвинених країн. Необхідним є посилення відповідальності бенефіціарів юридичних осіб у разі недотримання вимог, встановлених законодавством України. Проаналізовано взаємозв'язок між рівнем корупції та рівнем захисту прав у різних країнах, оскільки саме слабкий рівень останнього змушує власників бізнесу реєструвати власність за допомогою складних схем.

Відтак, в Україні існує низка питань, що потребують подальшого поетапного реформування та удосконалення законодавства для належного функціонування як банківської системи, так і економіки в цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про банки і банківську діяльність. Закон України від 07.12.2000 № 2121-III (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/main/2121-14>.
2. Положення про порядок подання відомостей про структуру власності банку, затв. Постановою Правління НБУ від 21.05.2015 № 328. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1204-11>.
3. Структура власності банків України [Електронний ресурс]. / Офіційний сайт Національного банку України. – Режим доступу: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=4940235D947CAA936E32417298BDF67F?art_id=6738234&cat_id=51342.
4. Proxy Statement 2016 of Bank of America [Електронний ресурс]. / Офіційний сайт Bank of America. – Режим доступу: http://media.corporate-ir.net/media_files/IROL/71/71595/BAC_2016_Proxy.pdf.
5. Shareholders Structure Deutsche Bank AG [Електронний ресурс]. / Офіційний сайт Commerzbank AG. – Режим доступу: <https://www.db.com/ir/en/shareholder-structure.htm>.
6. Офіційний сайт банку Москва-Сіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mcbank.ru/ABOUT/DOCS/spisok_lic.pdf.
7. Руководство FATF: прозрачность и бенефициарная собственность (Рекомендации 24 и 25) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.eurasiangroup.org/files/FATF_docs/Rukovodstvo_FATF_Prozrachnost_i_BS.pdf.
8. Directive (EU) 2015/849 of the European Parliament and of the Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=OJ:JOL_2015_141_R_0003&from=ES.

9. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо визначення кінцевих вигодоодержувачів юридичних осіб та публічних діячів» Закон України від 14.10.2014 № 1701-VII України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1701-18>.
10. Стратегія розвитку банківської системи 2016-2020: «Синергія розвитку банків та індустріалізація економіки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://media.wix.com/ugd/d7c82c_b5d773d773a243d1871588d48edcc817.pdf.
11. Transparency International [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.transparency.org>.
12. The Global Competitiveness Report, Klaus Schwab [Електронний ресурс] / World Economic Forum / Режим доступу: reports.weforum.org.